

[אתר דעת](#) * [לימודים](#) * גיליון 16 * תש"פ * 2019/20

רעואל המדיני

יוסף מיכאל יוסקוביץ

- 1..... אברהם – ראשון המאמינים
- 3..... רמב"ם על אברהם כמאמין
- 4..... שרידים 'אברהמיים' באומות העולם
- 5..... איך הגיע אברהם לאמונת הייחוד?
- 6..... משה כמאמין
- 7..... משה מזכיר את אלה שלמדוהו אמונה
- 8..... ההבדל בין ישראל לשאר העמים צאצאי אברהם

משה רבנו היה שליח ה' להקמת עם נבחר לשאת את שם ה' בעולם, ולהפיץ את אמונת היחוד בעולם האלילות. כל העולם החל להאמין בא-ל אחד בזכות ה'בנות החורגות' של היהדות, הלוא הן הנצרות והאיסלאם.

אברהם – ראשון המאמינים

עם זאת, לא היה משה ראשון המאמינים, שהרי כבר אברהם אבינו הפיץ את אמונת ה' בארץ כנען, וכך אומר הכתוב (בראשית כא לג): "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם". ואף שגם אברהם לא היה ראשון, שהרי קדמו לו אדם נח ושם, אף על פי כן נחשב אברהם לראשון המאמינים, כי הצדיקים שלפניו לא עסקו בפרסום שם ה' בעולם, וביצירת דת שאלוהי העולם הינו אלוהיה. אברהם הקים תנועה ורצה להשאיר את מורשת ה' בעולם, וכך אומר הכתוב (בראשית יח יח-יט) בשבחו של אברהם: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום

ונברכו בו כל גויי הארץ: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"¹.

דרכו של אברהם נחלה קשיים רבים, רוב בניו ומשפחתו פנו עד מהרה לאלילות, וכבר בימי משה היה למואב אליל מיוחד להם. המושלים הקדומים (במדבר כא כט) כינו את מואב בשם 'עם כמוש'. גם לעמון היה אליל מיוחד (שופטים י ו) - מילכום (מלכים א' יא ה). ואף למשפחות צאצאי אברהם עצמו, מוזכר בכתוב (דה"י ב' כה כ) אלוהי אדום, שמו לא נזכר בכתוב, ומן הממצאים הארכאולוגים ידוע כי שמו היה קוס, וכי הוא היה אלילם כבר בזמנים קדומים ביותר.²

כאשר עם מיוחד לו אליל, וסביבו צומחת תודעתו הלאומית והדתית, אין לקוות כי שוב ישוב. ואם ישוב - תהיה זאת התחלה מחודשת, ולא חזרה אל העבר.

אם יכול היה אברהם להתנחם בצאצאי יעקב שיהיו ממשיכי דרכו, הרי שנכונה לו אכזבה – יעקב ובניו ירדו למצרים, וצאצאיהם השתקעו בין המצרים, עבדו את אליליהם, וזנחו את אט את ה' ואת תורתו, וכך מספר הכתוב (יחזקאל כ ה-ח):

כה אמר אדני ה', ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים, ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים, אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש, צבי היא לכל הארצות: ואומר אליהם איש שיקוצי עיניו השליכו, ובגילולי מצרים אל תטמאו, אני ה' אלהיכם: וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש את שיקוצי עיניהם לא השליכו ואת גילולי מצרים לא עזבו וגו'³.

נחמה פורתא היתה לאברהם בכל זאת, בעובדה שבני ישראל המשיכו להתייחס לאלוהי אבותיהם כ'אל הלאומי' שלהם, כפי שעולה מן הכתובים: כשבא משה לישראל ואמר להם את דבר ה', אומר הכתוב (שמות ד לא): "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניי ויקדו וישתחוו". גם משיחתו של ה' עם משה, נראה, כי זכרו ישראל את אלוהי אבותיהם.

¹ חז"ל והמפרשים התקשו בביאור "היה יהיה לגוי" בתוך שבחו של אברהם, הרי זהו יעד שכן לאברהם, ולא שבח, וראה מה שפירשו בעניין. אך נראה, כי הכתוב בא לומר כי אברהם חפץ להקים גוי גדול ועצום בשביל שגוי זה ישמור את דרך ה', וכל זה משבחו של אברהם, והטעם שאמר זאת ה' בלשון היה יהיה (ולא בלשון אברהם חפץ), כי גזר שאכן כך יהיה.

² יצחק בן אריה, שעירי אדם, עת-מול, 69 אוקטובר 1986

³ בעניין צדקתם ורשעותם של בני ישראל בארץ מצרים, ראה במבואי למחזור פסח הוצאת עוז והדר, העתיד לצאת בקרוב, בפרק העוסק ביציאת מצרים, בו הרחבתי בדעות השונות בחז"ל ובמפרשים ובעולה מן הכתובים השונים.

הבדל משמעותי זה, בו נותרו בני ישראל עם זכרון כי ה' הוא האלוהים, לעומת שאר צאצאי אברהם שהקימו אלילים אחרים לעמם, הוא שעמד להם שיוציאם ה' מעבדות לחירות⁴

[גם בזמן השופטים ובית ראשון, כאשר בני ישראל עבדו אלילים, נותר אלוהי ישראל האל הלאומי. בשום מקום בתנ"ך לא מוזכר אצל בני ישראל הלשון 'אלוהיהם' על אל זר⁵, ובזאת נותרו בני ישראל נאמנים (חלקית לפחות) לברית שכרתו עם ה' בחורב].

רמב"ם על אברהם כמאמין

על אף שהדברים עולים מן הכתובים, נמצא אותם בדברי הרמב"ם (הלכות ע"ז א ג):

כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיהה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם וליבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו, וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם, ובן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו. כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים, וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו. כיון שגבר עליהם בראיותיו ביקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן, והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בליבם העיקר הגדול הזה וחיבר בו ספרים, והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע

⁴ וראה עוד שם שהארכתי בעניין הטעם שנענשו בגלות ובטעם שזכו לגאולה.

⁵ מלבד בסיפור שכם ואבימלך, שכבר הארכתי במקום אחר להוכיח כי היו אלו צאצאיהם של בני כנען שנותרו בארץ ולא ביערום בני ישראל.

ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו, ויעקב אבינו למד בניו כולם, והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלימוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה', עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלחו, כיון שנתבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו.

שרידים 'אברהמיים' באומות העולם

אף על פי שאמרנו כי העמים צאצאי אברהם זנחו את דרכו, נותרו שרידים "אברהמיים" בין זרעו. אנו מוצאים בין עובדי ה' "איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע" (איוב א א) הלא הוא איוב מארץ עוץ. עוץ נמצאת בארץ אדום, כדברי הכתוב (איכה ד כא): שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ⁶. ושם זה הוא בעקבות יושבי שער החורי בהם מופיע השם עוץ (בראשית לו כח).

לאחר האסונות שניחתו על איוב, מספר הכתוב (איוב ב יא):

וישמעו שלושת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו, ויבואו איש ממקומו: אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדיו לבוא לנוד לו ולנחמו.

רוב המפרשים⁷ תמימי דעים כי חבריו של איוב היו ממשפחת אברהם: אליפז הוא שמו של בכור עשיו, וגם אם אין זה אותו אדם, הוא לפחות ממשפחתו. גם 'תימן' הוא שמו של בכור של אליפז (בראשית לו יא), וזה אחד ממינויי ארץ אדום השכיחים בתנ"ך (כגון ירמיהו מט, יחזקאל כה, עובדיה, ועוד).

בלדד השוחי, הוא מבני שוח בן קטורה אשת אברהם (בראשית כה ב), צופר הנעמתי הוא צפו בן אליפז, או מזרעו.

⁶ יש המזהים את עוץ כעוץ מבני ארם (בראשית י כג), או כבני נחור (בראשית כב כא), אך רק על ארץ אדום מצאנו ארץ הנקראת ארץ עוץ, ואף שלא ראינו אינו ראייה, סמך ישנו על כל פנים, וגם אם מדובר מבני נחור הרי שהם ממשפחת אברהם.

⁷ ראה במבואי לאיוב הוצאת עוז והדר שהארכתי בכל פרטי המחלוקות והדעות בעניין זה.

לאחר שהתייאשו מלהשיב לאיוב, מספר הכתוב (איוב לב ב) על אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם, שהחל להשיב לאיוב, ואותו מזהים כצאצא לבוז בן נחור (בראשית כב כא), ממשפחת אברהם.

וכך כותב רמב"ן בתחילת איוב (א א):

והזכיר הכתוב, כי אלה האנשים איוב וחביריו הם מזרע האיש שהיה שורש האמונה, **אוחזים דרכו**, כמו שכתוב: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. והזכיר כי גם אליהוא היה ממשפחתו, **נוטה אל אמונתו ויודע דרך האמת.**

מלבד ממצאנו גם את בלעם בן בעור שהיה נביא ה' וניבא לבני מואב ממשפחת אברהם, שהה בארץ מדין צאצאי אברהם ושם נהרג (במדבר לא ח), ומוצאו היה מבני ארם (במדבר כג ז), אף הם צאצאי משפחת נחור אחי אברהם (בראשית כב כא).

ומלבד כל אלו, ממצאנו בכתוב את יתרו שאירח את משה רבינו בברחו מפני פרעה, ועל כך להלן.

חז"ל רמזו על הקשר שבין שלושה אישים אלו: (סוטה יא.):

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי סימאי, שלשה היו באותה עצה: בלעם, ואיוב, ויתרו, בלעם שיעץ - נהרג, איוב ששתק - נידון ביסורין, יתרו שברח - זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית.

הרעיון כי הם יעצו לפרעה הוא דרשה, אך הקשר בין שלושת האישים הללו מובן היטב.

נחזור לאברהם אבינו. תרח אביו היה עובד אלילים, וכך אומר יהושע לבני ישראל קודם מותו (יהושע כד ב-ג):

ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר ה' אלהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, **תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים.** ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וגו'.

איך הגיע אברהם לאמונת הייחוד?

וכאן נשאלת שאלה: איך הגיע אברהם לאמונת הייחוד? ייתכנו מספר אפשרויות.

א. קיבל זאת מזקנים וצדיקים כנח ושם.

ב. הגיע למסקנה מדעתו וחקירתו, וכדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל.

ג. זכה להתגלות אלוקית, וכלשונם של חז"ל (ב"ר לט א):

הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה.

שלוש אפשרויות אלו מובאות בחז"ל ובמפרשים, אך מן הכתובים נראה, כי העיקר כאפשרות השלישית שנגלה אליו ה', כך אנו מוצאים שלא הקדים הכתוב כל זכות מיוחדת בעטיה בחר ה' באברהם, ואם הוא היה ראשון החוקרים והמגלים את מציאות ה', היה הכתוב אומר זאת. וכך אנו רואים בכתוב ביהושע, האומר כי ה' **לקח** את אברהם מעבודת האלילים. וגם בדבריהם של אנשי כנסת הגדולה (נחמיה ט ז-ח) נאמר:

אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים, ושמת שמו אברהם, ומצאת את לבבו נאמן לפניך.

משמע, כי בחירת ה' באברהם קדמה למציאת לבבו חן.

משה כמאמין

כאברהם שנועד למשפחת עובדי אלילים, אף משה נתגדל בבית פרעה, ובוודאי למד את עבודת האלילים. כאברהם אבי אביו הגיע משה לידיעת ה', וגם כאן ניתן להסתפק, כפי שהסתפקנו באברהם, אם משגדל פגש את בני עמו ועמד על אמונתם, או שמא מדעתו הבין כי אלילי מצרים הבל, או שמא זכה לדבר ה' שבעטיו נטש את גילולי מצרים.

מתיאורי הכתוב (שמות פרק ג) את תגובתו של משה להתגלות הסנה ולדברי ה', נראה כי היתה זו נבואתו הראשונה, והוא אז בן שמונים שנה, וכך נאמר בשמות רבה (ג א):

אמר רבי יהושע הכהן בר נחמיה, בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא על משה, טירון היה משה לנבואה.

על כן ניתן לשלול את ההנחה כי תחילת ידיעת ה' של משה רבינו הינה בזכות נבואה.

בשלב כלשהו ברח משה ממצרים למדין, שם נותר עד גיל שמונים עת נצטוו על ידי ה' לשוב לארץ מצרים ולהוציא את בני ישראל. הכתוב איננו מספר בן כמה היה משה בעת בריחתו, אך מהתיאור של הכתוב (שמות ב יא): "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" וגו', נראה כי לא היה מבוגר מדאי, לפיכך עולה כי משה שהה במדין במשך עשרות שנים, ולא פירשו הכתובים מה עשה שם כל השנים ההם, האם כיעקב אבינו רעה את צאן חותנו, או שמא מלך בארץ כוש, כדברי אגדות שונות שספק אם מתחת ידי חז"ל מקורן.

מדין הינו מבני קטורה אשת אברהם, והם צאצאי אברהם, במקדש מדייני שנמצא בתמנע מתקופה המוקדמת ליציאת מצרים לא נמצאו כל אלילים, ואף סימנים לניפוץ הפסל המצרי

נמצאו שם, גם באיזור שהוא נמצאו איזכורים של שם המפורש⁸, מה שמראה שנתרו מבני בניו של אברהם כאלו שהמשיכו ללכת בדרכו-דרך ה'. שם נוסף ליתרו הינו רעואל, יתכן, כי רעואל-יתרו היה צאצאו של רעואל בנו של עשיו מבת ישמעאל (בראשית לו ד), ועל כן, בני קיני חותן משה גרו יחד עם עמלק⁹ בהיות שניהם צאצאי עשיו

יתרו היה מצאצאי אברהם שקבלו ממנו את האמונה בה', וגם שמרו עליה. כאשר ברח איש עברי מאת פרעה, נתן לו יתרו מחסה. האם בשעה זו כבר עמד משה על דעת קונו, או שמא יתרו הוא שלימדו את דרך אברהם? אין לדעת, אך ודאי וודאי שככל שנתרו מסורות ביד יתרו ביקש משה ללמד. משסיים משה ללמוד מיתרו וממשפחתו, נדד בכל ארצות האיזור וביקש לדעת מתורתו של אברהם, וכך קבל משה רבינו מתורתם של בני אדום ומבית מדרשם של איוב וחבריו, ואף מתורת בלעם בן בעור לא נמנע משה מללמוד¹⁰, וזוהי ככל הנראה מסורת חז"ל (ב"ב יד:): משה כתב ספרו, ופרשת בלעם ואיוב. ספרו, הוא חמשת חומשי התורה, פרשת בלעם ככל הנראה אין הכוונה לפרשת בלק, כי היא מכלל התורה. הכוונה היא לספר אחר שאיננו בידינו¹¹. וכן מוכח מדברי הירושלמי (סוטה פ"ה ה"ו):

משה כתב חמישה ספרי תורה, וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם, וכתב ספרו של איוב.

בזאת נראה ליישב תמיהה נוספת: כיצד יתכן שבבוא משה רבינו למצרים והוא בן שמונים שנה, ילדו הקטן אליעזר הוא רך נולד שעדיין לא נימול. גם בנו הראשון היה קטן למדי, שכן הכתוב אומר (שמות ד כ) כי הרכיב את בניו על החמור. האם ילדיו נולדו לאחר עשרות שנים של עקרות? אם נניח שציפורה היתה קרובה לגילו של משה, ייתכן כי לאחר שנשא משה את ציפורה, חשקה נפשו בתורה, וכרבי עקיבא בשעתו הלך ללמוד מתורתם ומחכמתם של זרע אברהם, ורק לאחר מכן שב אל אשתו והוליד ממנה ילדים. יתכן, כי זכות בקשתו את ה' ועמלו בידיעתו, היא זו שהגיעתו לראות באור פני ה', והכשירתו לזכות לנבואה ולתת תורה לעם ישראל.

אם כנים דברינו, הרי שראשית האמונה מקורה ביתרו, כמה סמלי הוא הדבר, כי בסדר הפרשות שבידינו נמצא סיפור מתן תורה בפרשת יתרו!

משה מזכיר את אלה שלמדוהו אמונה

⁸ 'מקראות' פרשת יתרו, פרק מדע בתורה.

⁹ במדבר כד כ-כא, וראה שמואל א' טו ו: ויאמר שאל אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עימו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק.

¹⁰ היחס המקובל לבלעם הינו כאל רשע, אך אין לשכוח כי היה נביא ה', וראה תנחומא מצורע א שלולא שהיה הולך לקלל את ישראל היה יושב עם האבות בגן עדן.

¹¹ ראה ריטב"א ועוד.

משה רבינו הכיר טובה לרבותיו, ובספרו את שבחו של ה' ועל התגלותו בהר סיני הזכיר את אלו שלמדוהו את אמונת ה', וכך אמר (דברים לג ב) ה' מסיני בא וזרח **משעיר** למו הופיע **מהר פארן** וגו'. יתכן, כי גם דבריו בפסוק "אף **חובב** עמים", רומזים לחובב בן רעואל אחי אשתו¹², שאף ממנו למד משה. גם בשירת דבורה, בתיאור מעמד הר סיני הזכרו בני עשיו: (שופטים ה ד-ה):

ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו
מים: הרים נזלו מפני ה' זה סיני מפני ה' אלהי ישראל:

גם בדברי חבקוק המתאר את גילוי שכינת ה' בהגלותו על הר סיני נאמר (חבקוק ג ג-ד):

אלוה **מתימן** יבוא וקדוש **מהר פארן** סלה כיסה שמים הודו ותהילתו מלאה הארץ:
ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עוזה.

ופסוק ז:

תחת און ראיתי אהלי **כושן**¹³ ירגזון יריעות ארץ **מדין**.

ההבדל בין ישראל לשאר העמים צאצאי אברהם

את ההבדל בין ישראל לשאר העמים צאצאי אברהם, ניתן להשוות להבדלים היום בין העם היהודי לבין הערבים שנותרו בארץ ושמרו על מסורות של כשמות מקומות וזיהוי ערים, מילים שנותרו שאבדו מלשון הקודש, מנהגים שונים, ווהתנהגויות המסייעות לבאר את הכתובים ואף את דברי חז"ל. מסורות אלו נותרו בידיהם מפני שהם נותרו במקומם, ואילו העם היהודי שגלה ממקומו שכח אותם. כך גם עם ישראל שירד למצרים, שכח רבות ממסורות האבות, ומלבד מה שהציל משה מפי עמי האיזור, שאיבדו ישראל את מסורות האבות.

אף כי זכו בני ישראל לקבל את התורה מפי הגבורה, עדיין ייחסו בני ישראל חשיבות לתורתו של אברהם אבינו. ביטויים על חכמתם של בני עשיו חוזרים בתנ"ך, בעיקר בנבואותיהם של ירמיהו (פרק מט) ועובדיה, בני דור החורבן¹⁴ על חורבן אדום. בנבואותיהם ניבאו רבות כי חכמתם תאבד כאשר תחרב ארצם על ידי נבוכדנאצר. כך למשל אומר עובדיה (עובדיה א ח):

¹² חותן בתנ"ך הינו משפחת האשה (אבע"ז במדבר י כט), יתרו-רעואל היה חמיו של משה, ולאחר שהגיע שלחו משה לארצו (שמות יח כז). חובב היה בן רעואל, ואם כן היה אחיה של ציפורה והצטרף אף הוא לבני ישראל במדבר וסייע לבני ישראל להורות להם את הדרך, ועל כן משה לא שילחו אלא להיפך – ביקשו להישאר והבטיח לו נחלה בארץ (במדבר י כט-לב), וראה במאמרי על יתרו שהארכתי בעניין זה, ובזאת נדחית טענתם של מבקרי המקרא שהדגישו סתירות בין "מסורות שונות" ו"תעודות שונות" בתורה.

¹³ ככל הנראה כינוי למדין, כפי שצפורה נקראת (במדבר יב א) האשה הכושית.

¹⁴ ראה אבע"ז עובדיה א א ויש עוד להאריך בזה.

"והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו" וגו' – כי כעת בא יום גלותם ובעת זו יאבדו את יתרונם זה. כך גם מצינו במואב, ושם הכתוב רומז כי חכמתם נובעת מכך שלא גלו מעולם, וכי יאבדו כעת חכמה זו.

וכך דברי הכתוב (ירמיהו מח יא-יב) על מואב:

שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו, ולא הורק מכלי אל כלי, ובגולה לא הלך, על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר. לכן הנה ימים באים נאום ה' ושילחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו ונבליהם ינפצו¹⁵.

מעטים מבני הקיני וממשפחות חובב המשיכו לשמור את דרך אברהם, ובבוא ישראל לארץ קיבלו אותו בזרועות פתוחות, כמו יעל אשת חבר הקיני שהרגה את סיסרא (שופטים ד כא). עם ישראל שמר להם אמונים, ובמלחמתו עם עמלק קרא להם שאול לסור מתוך עמלק (שמואל א' טו ו). נראה כי זוהי הכוונה גם בדברי הכתוב (שופטים א טז-יז):

ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. וילך יהודה את שמעון אחיו, ויכו את הכנעני וישב צפת ויחרימו אותה, ויקרא את שם העיר חרמה.

כוונת הכתוב, שגם במלחמת ערד - היא חרמה - (במדבר כא א-ג) בה היו כנענים-עמלקים, קראו בני ישראל לקיני לעלות מן המלחמה כדי שלא להכותם. בהמשך השתלבו הקיני לחלוטין בקרב בני ישראל (ראה שמואל א כז י, שם ל כט, דה"י א' ב נא).

יתכן שבדברים אלו, משום רמזים למורשת אברהם, כפי שנותרה אצל זרעו אחריו. ואף כי משה אב לנביאים הוא, תורתו של אברהם לא זזה ממקומה.

¹⁵ וראה מגילה יב: